

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ДЕЯКИХ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ
МІКРОТОПОНІМІВ**

Статтю присвячено лінгвістичному аналізу мікротопонімів, зафіксованих на території Західного Полісся України. На прикладі назв місцевих мікрооб'єктів досліджено структурно-граматичні та лексико-семантичні особливості деяких західнополіських онімів.

Ключові слова: топонім, мікротопонім, ойконім, антропонім, апелятив, твірна основа.

Яций В. Лингвистический комментарий к некоторым западнополесским микротопонимам

Статья посвящена лингвистическому анализу микротопонимов, зафиксированных на территории Западного Полесья Украины. На примере наименований местных микрообъектов исследовано структурно-грамматические и лексико-семантические особенности некоторых западнополесских онимов.

Ключевые слова: топоним, микротопоним, ойконим, антропоним, апеллятив, образующая основа.

Yatsiy V. Linguistic commentary to some west woodland microtoponyms

The article is devoted to the linguistic analysis of microtoponyms fixed in the Ukrainian West Woodland territory. The author was revealed and analysed structural-semantic and the lexico-semantic peculiarities of the microtoponymes that mentioned.

Key words: toponym, microtoponym, oikonym, anthroponym, appellative, productive stem.

Постановка наукової проблеми. Як складова частина топоніміки мікротопонімія – один із порівняно нестабільних онімних підкласів, головна особливість яких полягає в тому, що вони не тільки створені людиною, але мають насамперед вузьку сферу вживання: функціонують тільки у межах мікротериторії, відомі вузькому колу людей. Динаміка мікротопонімів може виражатися як хронологічно раннім виникненням (а це відбувається іноді okazionalno), так і часто-густо подальшими транспозиційними процесами тієї чи іншої назви мікрооб'єкта, тобто закономірним переходом певного оніма з одного фізико-географічного об'єкта на інший локально близький. Дослідженню слов'янської і зокрема української мікротопонімії присвятили свої праці чимале коло мовознавців¹.

Мета нашого дослідження – лінгвістичний аналіз окремих мікротопонімів, які функціонують на території Західного Полісся України, зокрема: *Багрин, Батачуки, Варча, Глуцівка, Губарівка, Доблів, Кінчаліс, Підвеска та Халявин*.

Багрин [багрін]²: сінокіс у с. Велицьк Ковельського р-ну Волинської обл. [19 1, с. 23]. Посесивний формант *-ин* указує перш за все на те, що в основі досліджуваного мікротопоніма – незасвідчений антропонім **Багра*. Сама ж антропооснова **Багра*, найімовірніше, продовжує псл. **bagra* [25 1, с. 130].

Зауважимо, що номен *багра* – досить-таки поширений український діалектизм, який уживають здебільшого в західноукраїнських говірках (а саме в тих, які локально дотичні до території Українських Карпат), зокрема: укр. діал. (гуц.) *багра* ‘частина колеса у возі’ [6, с. 16; 14, с. 10], *bahra* ‘частина обода до колеса воза, яка виготовлялася раніше з бука’ [28, с. 5], пд.-карп. *багра* 1) ‘частина возового колеса’; 2) ‘стара корова’ та в мн. *багри* ‘т. с.’ [2, с. 32], лемк. *багро* 1) ‘частина обода дерев’яного колеса’; 2) ‘багор, довга дерев’яна тичка з металевим гаком’ [13, с. 21] та ін. Немає сумніву, що зводить онім **Багра* до відповідного апелятива з лексичним значенням ‘деталь колеса у возі’ недоречно з погляду логіки. Раціональніше, вважаємо, вбачати у наведеному антропонімі дериват метафоричного походження, семантично пов’язаний відповідними особливостями з номеном *багра* ‘стара корова’ [див. вище]. Таким чином, прийнятнішою є версія, що ОН **Багра* постала на основі апелятива *багра* ‘стара, літня жінка’. Для ґрунтовніших підтверджень наведених пояснень доцільно залучити, на нашу думку, антропоніми на зразок: *Кінь* ‘високий кремезний чоловік’, *Кобила* ‘дівчина високого росту; повна жінка; жінка, яка має великі передні зуби і под.’, *Корова* ‘повна жінка’ – західноукраїнські сучасні прізвиська [20, с. 56, 64, 86]. У межах слов’янської антропонімії на рівні кореневих основ базове *багр-* відображено в таких онімах: слов’ян. *Багро* [8, с. 10], укр. *Багрич*, *Багриновський* – похідні особові назви [17 1, с. 19], пол. *Vagrec*, *Vahrycz*, *Vahryn* і под. [30 I, с. 14].

Щодо мотивації назв населених пунктів базовим **Багрин-*, пов’язаним із псл. **bagra* пор. рос. *Багриново* (б) (територія колишніх Владимирської, Могильовської, Орельської, Тверської губ.), а також *Багриновка* (Чернігівська губ.), *Багриновцы* (Подільська губ.), *Vahrynowicze* (Київська губ.; 29 I, 227).

Батачуки: куток у с. Білівські Хутори Рівненського р-ну Рівненської обл. [19 1, с. 31]. З погляду словотвору це форма множини на *-и* від прізвиськової особової назви **Батачук*, яка не відома нам у жодних із доступних лінгвістичних джерел. З-поміж співвідносних антропонімічних прикладів можемо навести хіба що такі: *Батаков*, *Баталюк* – сучасні українські прізвища [17 1, с. 37].

Варча [в’арча]: урочище в с. Хворостів Любомльського р-ну Волинської обл. [19 1, с. 88]. Найімовірніше, це *j*-ове утворення від особової назви **Варець* (дериват на зразок *Іванець* > нп **Іванча* [пор., наприклад, *Іванчі* (1946 р.; хутір на Ровенщині); 23, с. 459], *Стрілець* > нп **Стрільча* [~ *Стрільче* (1946 р.) – поселення у Волинській та Станіславській (нині – Івано-Франківська) обл.; 23, с. 52, 504] і под.). Додамо, що коренева основа *Var-* дуже широко представлена в українському ономастиконі, зокрема: *Варенко*, *Варенчук*, *Варицький* (відтопонімне похідне), *Варишко* – сучасні прізвища [17 1, с. 129], *Варик* – прізвище у Львівській обл. [24, с. 86], *Варич* (на Київщині) [18, с. 501], *Варила*, *Вариша*, *Варій* – антропоніми в США [27, с. 81]. Засвідчені й спільнокореневі мікротопоніми: *Варів лаз* – куток у

с. Уторопи Івано-Франківської обл. [5, с. 132], *Варчачка* – суфіксально ускладнене (назва поля в с. Шибалин Бережанського р-ну Тернопільської обл.) [12, с. 251]; ойконіми: *Вари*, *Варилівщина*, *Варівці* – назви сіл в Україні в 1946 році [23, с. 228, 430, 710] та ін.

Глушівка [глушч'їўка]: поле в с. Доросині Рожищенського р-ну Волинської обл. [19 1, с. 172]. Складений формант *-ів-к-а* з посесивним афіксальним компонентом *-ів* указує на відантропонімне походження досліджуваного мікротопоніма (від ОН **Глуц*). Для підтвердження цього додамо спільнокореневі онімні деривати укр. *Глуцак* [16, с. 37; 17 1, с. 215], *Глуценко* [15, с. 8], *Глуцик* [27, с. 110], *Глуцук* [17 1, с. 215], ст.-пол. *Głuszcz*, 1269 р., пол. *Hłuszczak* [30 I, с. 242 – 243] та ін. – прізвища.

На ойконімному рівні варто, на нашу думку, додати оніми, твірною основою яких виступає **Глуц*–: *Глуцева* – поселення в колишній Олонецькій губ., *Глуценков* та *Глуценки* – ойконіми в колишніх Харківській і Смоленській губ. [29 II, 381].

Губарівка [губар'івка]: куток у с. Копилля Маневицького р-ну Волинської обл. [19 1, с. 200]. Очевидне похідне від антропоніма *Губар*, оформленого суфіксом *-ів-к-а*, пор., наприклад: ст.-укр. *Губарь* Федорь, 1751 р. [1, с. 608], сучасні укр. *Губар*, похідне *Губаренко* [17 1, с. 258], *Губарів* – дериват на *-ів* [16, с. 43], рос. *Губарев* [22], ст.-пол. *Hubar*, 1406 р., *Gubar*, 1423 р. [30 I, с. 282, 314] тощо.

Доблів [дóбл'ів]: урочище в с. Піски-Річицькі Ратнівського р-ну Волинської обл. [19 1, с. 225]. У досліджуваному мікротопонімі *Доблів* виразно проглядається твірна основа *Добл-* і присвійний суфікс *-ів*. На нашу думку, складник *Добл-* варто розглядати як утворення, що сформувалося на ґрунті псл. **dobľ(jь)* (: ст.-слов'ян. *ДОБЛЬ*, слвн. *dóbelj* прикм. ‘здатний, придатний’, рус.-целов'ян. *доблиш* ‘сильний’, ‘благородний, доблесний’, ‘мужній’, рос. діал. *дóбллий* ‘доблесний’ і под. [25 5, с. 40]).

Кінчаліс [кунчал'іс]: ліс у с. Велика Глуша Любешівського р-ну Волинської обл., який далеко від села [19 1, с. 336]. Досліджуваний дрімонім *Кінчаліс*, найімовірніше, приховує в собі лексикалізацію двох лексем: особової назви *Конча*³ (із чергуванням корневих ненаголошених *-e-* // *-i-*) та географічного терміна *ліс*. Стосовно першого складника мікротопоніма пор. укр. *Конча* – сучасне прізвище в м. Києві, ст.-пол. *Kunsa*, 1265 р., *Konca*, 1447 р., *Końca*, 1494 р., *Kończa*, 1562 р., пол. *Kancza* та ін. [30 I, с. 433, 434]. Наведений антропонім, на нашу думку, слід розглядати як результат приєднання індивідуально-посесивного форманта *-j-* до первісного антропоніма *Кі(о)нець* (пор., зокрема особові назви: укр. *Конець*, *Кончевський* (спільнокореневий похідний дериват) – прізвища на Івано-Франківщині [7, с. 139; 9 3, с. 113], споріднене *Кінчар* [17 1, с. 466], блр. *Канец* [3, с. 178], ст.-пол. *Konies*, 1409 р., *Koniecz*, 1494 р., *Kones*, 1540 р. [30 I, с. 433] і под.) та географічного терміна *ліс* 1) ‘велика площа землі, заросла деревами і кущами’; 2) ‘зрубані дерева як будівельний та ін. матеріал’ [21 IV, с. 522 – 523]. Таким чином, мікротопонім *Кінчаліс* виник на ґрунті лексикалізованого й онімізованого словосполучення *ліс* (чий?) **Кончі*. З погляду доонімної семантики аналізованої власної назви так, імовірно, називали *‘ліс,

який належав власникові *Кончі*'. Стосовно аналогічних топонімних мотивацій пор., наприклад, *Довголіс*, *Сухоліс*, *Товстоліс* (із ад'єктивами у препозиції) – сучасні назви населених пунктів у Волинській, Львівській та Чернігівській областях [4, с. 297].

Підвеска [пудвэска]: ліс у с. Рудка-Червинська Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. [19 2, с. 200]. Швидше за все, найменування поселення – результат лексикалізації та онімізації прийм. *Під / під* та блр. *веска* (= укр. *село*) 'населений пункт сільського типу' [26, с. 34].

З приводу споріднених власних назв пор. зокрема: рос. *Подвески* (у формі множини) – поселення в колишній Калузькій губ., а також безафіксні оніми: *Веска* (7) – поселення в колишніх Владимирській, Мінській, Псковській губ., *Веска Новая* (2) – ойконім у колишній Віленській губ., *Вески* (12), *Вески Малье* (2), *Вески Порецкие* – поселення в колишніх Владимирській, Смоленській, Тверській, Ярославльській та ін. губ. [29 II, 79; VII, 116] тощо. Щодо онімних структур пор. ще, наприклад, *Підлан* (закуток села), *Піддіброва* (ліс) – мікротопоніми в сс. Рекшин та Рогачин Бережанського р-ну Тернопільської обл. [12, с. 254], *Підділ* (урочище в с. Уторопи Косівського р-ну на Івано-Франківщині) [5, с. 8] і под.

Халявин [хал'авін]: ліс у с. Комарове Маневицького р-ну Волинської обл. [19 2, с. 434]. Досліджуваний дрімонім мотивований антропонімом відпрізвиськового походження *Халява*, оформленим посесивним формантом *-ин*. На очевидність саме цих пояснень чітко вказують такі власні особові назви, як-от: *Халява* [9 2, с. 127 – 128], *Халявка* (онімний дериват, ускладнений іменниковим суфіксам *-к-*) [10, с. 457], а також *Холява* (фонетичний варіант із чергуванням кореневих ненаголошених голосних *-а-* // *-о-*) [11, с. 505] та *Холявинський* (відтопонімне похідне) [17 2, с. 1128] – сучасні українські прізвища тощо.

Висновок. Дослідивши структурно-граматичні та лексико-семантичні особливості таких західнополіських мікротопонімів, як-от: *Багрин*, *Батачуки*, *Варча*, *Глуцівка*, *Губарівка*, *Доблів*, *Кінчаліс*, *Підвеска* та *Халявин*, можемо на основі фактичного матеріалу зробити висновок, що ці оніми (та багато інших!) – важливий матеріал для подальших лінгвістичних студій не тільки з української ономастики, але й для діалектології, діалектного словотвору та граматики.

Примітки

¹ А саме: Адамович Є.М. Топонимия и микропонимия Случчины: Автореф. ... канд. дис. / Є.М. Адамович. – Мінск, 1966; Банк М.В. Из спостережень над мікротопонімією Закарпаття / М.В. Банк // Питання топоніміки та ономастики. – К., 1962. – С. 164 – 168; Вербич С.О. Мікротопонімія як відбиття розвитку лексико-семантичної моделі "апелятив-онім" / С.О. Вербич // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. К. Винниченка. – Кіровоград, 2001. – Вип. 37. – С. 16 – 18; Його ж: Чому так названо (про походження деяких мікротопонімів Турківщини) С.О. Вербич // Культура слова. – К.: Ін-т укр. мови НАНУ, 2005. – Вип. 65. – С. 76 – 79; Гаврилова Т. Мікротопонімія як елемент регіональної лексики (на матеріалі говірок Черкащини) / Т. Гаврилова // Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та

лінгвогеографічний аспекти (матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції) / [відп. ред. П.Ю. Гриценко]. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – С. 83 – 88; Железняк І.М. Архаїчна мікротопонімія Києва / І.М. Железняк // Мовознавство. – К.: Вид. дім "Академперіодика" НАНУ, 2001. – № 3. – С. 33 – 39; Лісняк Н.І. Мікротопонімія Західного Поділля: Дис. ... канд. філол. наук / Н.І. Лісняк. – Ужгород, 2004. – 390 с.; Михальчук О.І. Мікротопонімія Підгір'я: Дис. ... канд. філол. наук / О.І. Михальчук. – К.: Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні НАНУ, 1998. – 219 с.; Ємельянович В.М. Географічна терміналогія як джерело мікротопонімії / В.М. Ємельянович // Беларуская аанамастыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – С. 87 – 97 і под.; а також лексикографічні джерела: Дуйчак М. Мікротопонімія українських сіл Східної Словаччини (лексико-семантичні групи та структура): Словник мікротопонімів українських сіл Східної Словаччини / М. Дуйчак // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1994. – Кн. 19. – С. 260 – 370; Його ж: Словник мікротопонімів українських сіл Східної Словаччини / М. Дуйчак // Науковий збірник Державного музею українсько-руської культури у Свиднику. – Пряшів, 1995. – Кн. 20. – С. 321 – 447; Мікротопонімія Бережанського району Тернопільської області / [укл. В.В. Дрогомерецький] // Студії з ономастики та етимології. 2002 / [відп. ред. О.П. Карпенко]. – К.: Кий, 2002. – С. 251 – 155; Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / [упор. Г.Л. Аркушин]. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волинськ. держ. (нац.) у-ту ім. Лесі Українки, 2006-2007. – Т. 1 – 2; Словник мікротопонімів Новороздільщини (Львівська обл.) / [укл. С.Є. Король] // Студії з ономастики та етимології. 2004 / [відп. ред. О.П. Карпенко]. – К.: Наук.-вид. центр НБУВ, 2004. – С. 302 – 311; Толбина Т.В. Мікротопонімія Воронежської області: Особенности номинации: Дис. ... канд. філол. наук / Т.В. Толбина. – Воронеж, 2003; Черепанова Е.А. Мікротопонімія Чернігівсько-Сумського Полісся / Е.А. Черепанова. – Суми: Сумск. гос. пед. ин-т ім. А.С. Макаренка, 1984. – 458 с. та ін.

² Наявність-відсутність затранскрибованого варіанта оніма подано за Словником мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель ... [див.].

³ Відзначимо, що антропонім *Конча* (разом із багатьма іншими слов'янськими континуантами псл. **(S)kьlk-* // **(Š)сьlk-*) став об'єктом ґрунтового дослідження з ономастики білоруської дослідниці Р.М. Козлової, яка схильна вбачати в цьому антропонімі фонетичний дериват (із *j*-суфіксацією) від **Kьlka* [більш докладно див.: *Казлова Р.М. Славянская гідранимія. Праславянські фонд / Р.М. Казлова. – Гомель: Гомельск. гос. ун-т, 2003. – Т. III. – С. 210 – 227*].

Література

1. Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. – К., 1876. – Ч. III. – Т. 3. – 897 с.
2. Бевка О. Словник-пам'ятник : Діалектний словник села Поляни Мараморощьського комітату / Олекса Бевка. – Ніредьгаза, 2004. – 178 с.
3. Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 2 : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мн. : Навука і тэхніка, 1969. – 506 с.
4. Бучко Д. Г. Інверсійний словник ойконімів України / Д. Г. Бучко. – Люблін : Red. Wyd-wo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. – 327 с.

5. *Грабовецький В. В.* Уторопи. Сторінки історії : До 630-річчя першої письмової згадки / В. В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1997. – 223 с.
6. *Жегуц І.* Словник гуцульського говору в Закарпатті / І. Жегуц, Ю. Піпаш. – Мюнхен : Quickdruck, 2001. – 180 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР : Івано-Франківська область / ред. кол. : О. О. Чернов (голова), Т. В. Бернацек, І. К. Васюта [та ін.]. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1971. – 639 с.
8. *Казаков В. С.* Именослов : Словарь славянских имен и прозвищ / В. С. Казаков. – [4-е изд.]. – М.; Калуга : Русская правда, 2002. – 239 с.
9. Книга пам'яті України : Івано-Франківська область : у 3 т. / ред. кол. : В. М. Скрипничук, М. І. Солошенко, Б. М. Томенчук [та ін.]. – Л. : Каменярь, 2001. – Т. 2. – 758 с.; 2003. – Т. 3. – 295 с.
10. Книга пам'яті України : Львівська область : у 4 т. / ред. кол. : М. В. Косів, Ю. В. Зима, Я. С. Лялька, В. М. Савчак (гол. ред.) [та ін.]. – Л. : Вид. центр "Пам'ять", 1995. – Т. 2. – 560 с.
11. *Мельник В.* Рогатинці в боротьбі за волю / Володимир Мельник. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. – 834 с.
12. Мікротопонімія Бережанського району Тернопільської області / укл. В. В. Дрогомерецький // Студії з ономастики та етимології. 2002 / відп. ред. О. П. Карпенко. – К. : Кий, 2002. – С. 251–155.
13. *Пиртей П. С.* Короткий словник лемківських говірок / П. С. Пиртей. – Івано-Франківськ : Сіверсія МЗ, 2004. – 364 с.
14. *Піпаш Ю. О.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород : Ужгородськ. нац. ун-т, 2005. – 266 с.
15. Показчик змісту журналу "Нотатки з мистецтва" / укл. Віра Карпенко // Пам'ятки України : Історія та культура : Науковий часопис / гол. ред. О. Рибалко. – К. : ТОВ "ВПК "Експрес-Поліграф", 2008. – Ч. 4. – С. 2–123.
16. *Радіон Ст.* Словник українських прізвищ в Австралії / Степан Радіон. – Мельбурн : Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук, 1981. – 177 с.
17. *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ / Юліян Редько. – Л. : ТОВ "Простір-М", 2007. – Т. 1–2.
18. *Роженко М. М.* Сосни Биківні свідчать: злочин проти людства / М. М. Роженко. – К. : Укр. Центр духовної культури, 2003. – Кн. 4. – 600 с.
19. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / упор. Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. (нац.) у-ту ім. Лесі Українки, 2006–2007. – Т. 1–2.
20. Словник прізвищ північно-західної України : у 3-х т. / упор. Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. нац. у-ту ім. Лесі Українки, 2009. – Т. 2. – 456 с.
21. Словник української мови / гол. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
22. Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. In: <http://www.history.tver.ru/book/book.php?r=28l=1928ch=1>

23. Українська РСР : Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. / відп. ред. М. Ф. Попівський. – К. : Укр. вид-во політ. літ., 1947. – 1064 с.
24. Хто є хто на Львівщині : довідково-біографічне видання / ред. кол. : В. Болгов, М. Горинь, В. Мельник [та ін.]. – К. : Бліц-Принт, 2004. – Вип. 2. – 272 с.
25. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. – М. : Наука, 1974–2008. – Вып. 1–34.
26. Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мн. : Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.
27. *Holutiak-Hallick S. P. Jr.* Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States / Jr. Stephen P. Holutiak-Hallick. – Georgia : Slavic Onomastic Research Group, 1994. – 493 s.
28. *Janów J.* Słownik huculski / Jan Janów. – Kraków : Wyd-o naukowe DWN, 2001. – 302 s.
29. Russisches geographisches Namenbuch / begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden : Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 1962–1980. – Bd I–X.
30. *Rymut K.* Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny / Kazimierz Rymut. – Kraków : Wyd-wo I-tu Języka Polskiego PAN, 1999–2001. – T. I–II.